

BARTŁOMIEJ SZYPROWSKI

PODSTAWY PRAWNE I DZIAŁANIE SĄDOWNICTWA KOMENDY GŁÓWNEJ ZWZ/AK

Streszczenie

Prezentowany artykuł poświęcony jest przedstawieniu podstaw prawnych utworzenia sądów kapturowych Związku Walki Zbrojnej. Autor wskazuje i omawia typy przestępstw oraz krąg podmiotów podlegających jurysdykcji sądów kapturowych, skład osobowy tych sądów oraz początki kontrwywiadu Komendy Głównej ZWZ, w tym utworzenie i funkcjonowanie oddziałów likwidacyjnych wykonujących wyroki sądów podziemnych. Opracowanie ma na celu przybliżenie zasad funkcjonowania sądownictwa ZWZ w ramach Polskiego Państwa Podziemnego.

Opisując okres okupacji ziem polskich w czasie II Wojny Światowej nie sposób pominąć struktur sądowych Polskiego Państwa Podziemnego podległego Rządowi na Uchodźctwie. Działanie to było ewenementem w stosunku do wszystkich państw okupowanej Europy. W poprzedniej publikacji podjęto próbę opisu roli prokuratora w powyższych strukturach, odnosząc się jednocześnie do początków formowania sądownictwa podziemnego ZWZ oraz aktów prawnych będących podstawą jego funkcjonowania¹. Rozważania te, oczywiście nie wyczerpały kwestii zarówno struktur wykonawczych podległych organom sprawiedliwości, form wykonywania czynności procesowych i faktycznych jak i analizy zachowanych spraw karnych. Materiał odnoszący się do sądownictwa wojskowego Związku Walki Zbrojnej, przy uwzględnieniu jego występowania na terenie całego okupowanego kraju, oraz okresu od 1940 do 1945 r. jest materiały zbyt obszerną, aby można go było opisać w jednym artykule. Wydaje się, że jedyną możliwością jest przedstawienie powyższej materii w cyklu artykułów opisujących: stosowane akty prawne, rolę organów kontrwywiadu oraz rodzaju podejmowanych przez nie działań oraz analizę prawną poszczególnych spraw sądowych. Rozważania w publikacji odnoszą się będą do sądu przy Komendzie Głównej Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej².

Jak uprzednio wskazano z dniem 16 stycznia 1940 r. w ZWZ powołano dwie Komendy dla okupacji: niemieckiej z siedzibą w Warszawie, której dowódcą został płk Stefan Rowecki ps. Rakoń, Grabica oraz sowieckiej z siedzibą we Lwowie, której dowódcą został gen. M. Tokarzewski-Karaszewicz³. Następnie, na podstawie depechy z 18 czerwca 1940 r., gen. S. Rowecki został mianowany zastępcą Komendanta Głównego ZWZ na cały Kraj, a więc

¹ B. Szyprowski, *Prokurator w sądownictwie Polskiego Państwa Podziemnego*, WPP 2012, Nr 1-2.

² Sąd Kapturowy przy Komendancie Głównym ZWZ, do czasu jego przekształcenia w Wojskowy Sąd Specjalny, rozpoznawał 5 spraw karnych. W niniejszym opracowaniu pominięto kwestie omówienia poszczególnych spraw, bowiem zamiarem autora jest ich szczegółowe opracowanie pod względem prawnym w odrębnym opracowaniu.

³ Instrukcja Nr 2 dla Ob. Rakonia (Grabicy), L. dz. 735/40/Tj. z 16 stycznia 1940 r., *Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945, t. I, wrzesień 1939-czerwiec 1941*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź, 1990, s. 73.

również okupacji sowieckiej. Podkreślenie to jest o tyle ważne, że ma później wpływ na właściwość miejscową Sądu Kapturowego KG ZWZ w odniesieniu do czynów przestępnych popełnianych na terenie Obszaru Nr 3 tj. we Lwowie. Wydaje się, że od tej chwili podział na dwie okupacje, w odniesieniu do struktur sądownictwa, przestał mieć jakiegokolwiek znaczenie merytoryczne. 30 czerwca 1940 r. gen. Stefan Rowecki został mianowany Komendantem Głównym ZWZ⁴.

16 kwietnia 1940 r. Komitet dla Spraw Kraju wydał uchwałę o powołaniu Sądów Kapturowych⁵. Uchwała ta była wynikiem oceny projektu kodeksu Sądów Kapturowych z dnia 3 maja 1940 r., który był rozpatrywany na sesji Komitetu dla Spraw Kraju w dniu 16 kwietnia 1940 r. Niestety protokół posiedzenia Komitetu dla Spraw Kraju z dnia 16 kwietnia 1940 r. nie zachował się, stąd trudno dywagować na temat argumentacji podnoszonej przy ocenie projektu kodeksu Sądów Kapturowych⁶. Niemniej jednak porównanie zachowanego projektu kodeksu oraz uchwalonego następnie kodeksu SK wskazuje, że występowały znaczące różnice w obu aktach prawnych. Przyjęty kodeks różnił się w szczegółach od zapisów projektu. Inaczej, niż projekt, regulował m.in. kwestie dokumentów będących podstawą wszczęcia dochodzenia oraz czynności, które mógł podejmować prokurator (pkt 7), obliczania większości głosów przy głosowaniu nad wyrokiem (pkt 11), sposobu zatwierdzania wyroków przez delegatów rządu (pkt 12), sposobu wykonania wyroku skazującego (pkt 13) oraz kompetencje sądów przy Komendancie Głównym ZWZ i bazach zagranicznych ZWZ.

Projekt przewidywał m.in., że podstawą wszczęcia dochodzenia mogło być również doniesienie anonimowe oraz wzmianki w prasie, wskazujące na popełnienie przestępstwa. Prokurator miał możliwość wskazywania sądowi na potrzebę dokonania oględzin miejsca, rzeczy lub ciała. W zakresie głosowania nad wyrokiem projekt przewidywał bezwzględną większość głosów. Projekt wskazywał, że wykonanie wyroku skazującego przeprowadzał zespół trzech członków ZWZ, z których jeden musiał być oficerem. Regułą było, że przewodniczącym SK przy bazach ZWZ i Komendancie Głównym byli w tych wypadkach odpowiednio: Komendant Główny ZWZ i komendanci baz ZWZ. Komendant Główny miał prawo delegować na przewodniczącego sądu swojego I lub II zastępcę. Komendanci baz byli pozbawieni tej możliwości. W uchwalonym kodeksie jako regułą przyjęto przewodniczenie składowi sądowemu przez zastępców Komendanta Głównego i komendanta bazy ZWZ. Nadto w zakresie postępowania przed Komendantem Głównym wydłużono okres trwania dochodzenia z 7 na 14 dni. W uchwalonym kodeksie nie znalazły się tak szczegółowe zapisy bowiem część z nich przedstawiono w sposób bardziej ogólny zaś niektóre całkowicie wyeliminowano.

Przepisy materialne z maja 1940 r. wskazywały rodzaje przestępstw podlegających orzecznictwu sądów kapturowych. Przewidywały one karę śmierci za: zdradę kraju, szpiegostwo, prowokację, denuncjację i prześladowanie oraz krzywdzenie ludności polskiej. Szczupłość przepisów materialnych wydaje się pozwalać na stwierdzenie, że w sprawach nieuregulowanych ich uzupełnieniem były przepisy Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 11 lipca 1932 r. kodeks karny (Dz. U. R. P. z 1934 r., Nr 60, poz. 571) oraz innych aktów prawnych, w tym: Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 24 października 1934 r. o niektórych przestępstwach przeciw bezpieczeństwu Państwa (Dz. U. R.

⁴ Radiodepesza L. 25/A z 30 czerwca 1940 r., *Armia Krajowa...*, t. I, s. 263.

⁵ Zgodnie z pkt. 2 kodeksu SK ZWZ utworzono sądy przy Komendancie Głównym ZWZ, komendantach baz, komendantach okupacji, komendantach obszarów i komendantach okręgów. Por. radiodepesza z maja 1940 r., L. dz. 2955/Og. Tjn. 40, *Armia Krajowa...*, t. I, s. 229. W art. 1 statutu Wojskowych Sądów Specjalnych, z listopada 1941 r., wskazano, że do ścigania przestępstw powołano sądy jedynie przy Komendancie Sił Zbrojnych w Kraju i komendantach okręgów. Por. załącznik do meldunku nr 88 z 28 stycznia 1942 r., O.VI L. dz. 80/1/42 - statut Wojskowych Sądów Specjalnych, *Armia Krajowa...*, t. II, s. 151.

⁶ Instytut Polski i Muzeum im. gen Sikorskiego w Londynie (IPiMS), kol. 25/45A; W. Grabowski, *Protokoły posiedzeń Komitetu dla Spraw Kraju, cz. 1, 1939-1941*, Warszawa 2008, s. 214.

P. z 1934 r., Nr 94, poz. 851) i Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 21 października 1932 r. kodeks karny wojskowy (Dz. U. R. P. z 1932 r., Nr 91, poz. 765)⁷. Podobnie Stefan Korboński wskazywał, że w sądach obowiązywało polskie prawo karne, a najczęściej stosowane były art. 99-113 kodeksu karnego z 1932 r. i ustawy specjalne o szpiegostwie⁸. Z zachowanych dokumentów wynika, że często przepisy powyższych aktów prawnych powoływano w aktach oskarżenia i wyrokach SK.⁹

Stosownie do kodeksu karnego z 1932 r. zbrodniami były przestępstwa popełnione umyślnie, zagrożone karą śmierci lub więzienia powyżej lat 5 (art. 12 i 13)¹⁰. Analiza przepisów materialnych sądów kapturowych, wskazuje, że brak było możliwości wyboru kary, która była jednoznacznie określona (kara śmierci). Zgodnie z przepisami materialnymi Sądów Kapturowych z maja 1940 r. zbrodni zdrady i denuncjacji mógł dopuścić się tylko obywatel polski, w stosunku do pozostałych zbrodni nie określano narodowości sprawcy, a więc mógł się ich dopuścić zarówno obywatel polski jak i cudzoziemiec¹¹. **Zdrada** była określona jako ujawnienie innej osobie tajemnicy organizacji ZWZ lub tajemnicy Państwa Polskiego, dotyczącej obrony państwa lub jego sił zbrojnych. **Szpiegostwa** dopuszczał się ten, kto udzielał rządowi obcego państwa informacji, wiadomości, dokumentów lub innych przedmiotów dotyczących istnienia lub działalności organizacji ZWZ, Polskich Sił Zbrojnych, organizacji i spraw polskich stowarzyszeń, zrzeszeń, instytucji i władz, które mogły być użyteczne obcemu państwu przeciwko ZWZ, państwu lub Narodowi Polskiemu. **Prowokację** określano jako, w porozumieniu z władzą obcego państwa lub z własnej inicjatywy, nakłanianie, namawianie lub podżeganie¹² do czynów lub działalności wymierzonej przeciwko obcemu państwu, celem ich ujawnienia. **Denuncjacji** dopuszczał się obywatel polski, który przed rządem obcego państwa oskarżał lub kierował ściganie o czyn przeciwko państwu obcemu. Zbrodni **niehumanitarnego prześladowania i krzywdzenia ludności polskiej** dopuszczał się ten, kto w sposób niehumanitarny, sprzeczny z naturalnym poczuciem sprawiedliwości, prześladował lub krzywdził ludność polską czynem lub zarządzeniem.

Nadto przepisy kodeksu karnego z 1932 r.¹³ przewidywały:

- 1) przestępstwa zagrożone karą od 10 lat pozbawienia wolności, dożywocia lub karą śmierci:
 - branie udziału w działaniach wojennych przeciwko Państwu Polskiemu (art. 101 § 2),
 - podejmowanie, w czasie wojny, działań zbrojnych przeciwko Państwu Polskiemu, nie należąc do wojska nieprzyjaciela (art. 102),
- 2) przestępstwa zagrożone karą do 10 lat pozbawienia wolności lub dożywocia:
 - wejście w porozumieniu z osobą działającą na szkodę obcego państwa w celu działań przeciwko Państwu Polskiemu (art. 99),

⁷ Podobnie wskazywał W. Sieroszewski, *Przyczynek do historii Wojskowych Sądów Specjalnych*, Warszawa 1974, maszynopis (w posiadaniu autora), s. 6.

⁸ S. Korboński, *op. cit.*, s. 117.

⁹ Por. akt oskarżenia z 11 września 1941 r. sporządzony przez prokuratora Sądu Kapturowego kpt. Lucjana Milewskiego ps. Baczyński przeciwko płk. Stanisławowi Pstrokońskiemu i mjr. Emilowi Macielińskiemu w sprawie sygn. akt. K I 2/41, AAN Armia Krajowa 203/IX-2.

¹⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r., Kodeks karny, Dz. U. R.P. z 1932 r., Nr 60, poz. 571.

¹¹ Z powyższego wynika, że podsądnymi mogli być również niemieccy przedstawiciele władz okupacyjnych.

¹² Zgodnie z art. 26 k.k. z 1932 r. podżeganie dopuszczał się ten, kto nakłaniał inną osobę do popełnienia przestępstwa. Nazwy: nakłanianie, namawianie i podżeganie są więc synonimami.

¹³ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 11 lipca 1932 r., kodeks karny, Dz. U. R. P. z 1932 r., Nr 60, poz. 571.

- działanie, w czasie wojny, na szkodę nieprzyjaciela albo na szkodę polskich sił zbrojnych (100 § 1),
- przyjmowanie przez obywatela polskiego obowiązków w wojsku nieprzyjacielskim (101 § 1).

3) przestępstwa zagrożone karą do 5 lat pozbawienia wolności:

- działanie na szkodę interesu publicznego lub prywatnego przez urzędnika przekraczającego władzę lub niedopełniającego obowiązku (art. 286 § 1).

Nadto rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 24 października 1934 r. o niektórych przestępstwach przeciwko bezpieczeństwu Państwa¹⁴ przewidywało:

1) Przestępstwa zagrożone karą do 5 lat pozbawienia wolności:

- ujawnienie innej osobie tajemnicy państwowej (art. 10 § 1),
- wprowadzenia w błąd władzy Państwa co do okoliczności działania wobec rządu państwa obcego, w sytuacji wykonywania czynności wywiadowczych dla rządu Polskiego (art. 20 § 2),

2) Przestępstwa zagrożone karą powyżej 5 lat pozbawienia wolności:

- ujawnienie tajemnicy państwowej rządowi obcego państwa albo w celu narażenia na niebezpieczeństwo wojskowej obrony Państwa lub jego sił zbrojnych (art. 10 § 3),
- udzielanie rządowi obcego państwa informacji wojskowej w czasie wojny (art. 12 § 2),

3) Przestępstwa zagrożone karą do 10 lat pozbawienia wolności:

- ujawnienie innej osobie tajemnicy państwowej dotyczącej wojskowej obrony Państwa lub jego sił zbrojnych (art. 10 § 2),
- udzielanie rządowi obcego państwa wiadomości, dokumentów lub innych przedmiotów, w szczególności dotyczących stosunków politycznych, dyplomatycznych lub gospodarczych w czasie wojny pomocnych w nieprzyjaznych działaniach wobec Państwa Polskiego (art. 13 § 2),
- czynienie, w czasie wojny, przygotowań do popełnienia przestępstwa z art. 10, 12, 13 (art. 14 § 1),
- czynienie przygotowań do ujawnienia tajemnicy państwowej w celu narażenia na niebezpieczeństwo wojskowej obrony Państwa lub jego sił zbrojnych (art. 14 § 2),
- wejście w porozumienie, w czasie wojny, z inną osobą, w celu popełnienia przestępstw z art. 10, 12, 13 (art. 16 § 2),
- udzielanie pomocy w działalności wywiadowczej osobie działającej w interesie rządu obcego państwa (art. 17 § 2),

4) Przestępstwa zagrożone karą dożywotniego pozbawienia wolności lub karą śmierci:

- ujawnienie tajemnicy państwowej rządowi obcego państwa albo w celu narażenia na niebezpieczeństwo wojskowej obrony Państwa lub jego sił zbrojnych, co wywołało wielką szkodę dla bezpieczeństwa Państwa lub zostało popełnione w czasie wojny (art. 10 § 4).

Nadto w przepisach powyższego rozporządzenia wskazano, że państwo sprzymierzone w czasie wojny pozostaje pod ochroną przepisów ww. rozporządzenia na równi z Państwem Polskim (art. 8). Stosownie do art. 9 § 2 informację wojskową stanowiły wiadomości, dokumenty lub inne przedmioty, które nie stanowiąc tajemnicy państwowej, dotyczyły wojskowej obrony Państwa lub jego siły zbrojnej. Tajemnicę państwową stanowiły wiadomości, dokumenty lub inne przedmioty, które z powodu ich treści lub jakości należało, ze względu na dobro Państwa, zachować w tajemnicy przed rządem państwa obcego (art. 9

¹⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 24 października 1934 r. o niektórych przestępstwach przeciwko bezpieczeństwu Państwa, Dz. U. R. P. z 1934 r., Nr 94, poz. 850.

§ 1). Pod pojęciem „rząd państwa obcego” rozumiano także wszelkie osoby działające w interesie tego rządu (art. 9 § 3). Kodeks Sądów Kapturowych, określając karę śmierci za popełnione przestępstwa, w ogóle nie odnosił się do kwestii przestępstw zagrożonych karą poniżej 5 lat pozbawiania wolności lub określonych przedwojennymi aktami prawnymi, a które stosownie do art. 12 i 13 k.k. z 1932 r. nie stanowiły zbrodni. Skoro przepisy kodeksu SK wskazywały, że sądy orzekały jedynie w przypadkach zbrodni, należałoby uznać, że czyny te nie podlegały orzecznictwu SK¹⁵. Podobnie kodeks SK nie sankcjonował prawnie rozbieżności zaistniałych w sytuacji wydania wyroku skazującego na śmierć, gdy co prawda czyn stanowił zbrodnię, ale według przepisów obowiązujących przed wojną, a stosowanych w toku procesu, nie był zagrożony karą śmierci.

Organizacyjnie sądownictwo podziemne podległe było Oddziałowi I Organizacyjnemu Komendy Głównej ZWZ/AK¹⁶. Jak wskazuje się w piśmiennictwie, Sąd Kapturowy Okręgu Warszawa Województwo ZWZ powołano w kwietniu 1940 r. Miał on kryptonim Kantor. Autorzy wskazują również, że przewodniczącym tego sądu był od tego czasu Władysław Sieroszewski ps. Paweł, Sabała¹⁷. Jednakże w moim przekonaniu data powstania tego sądu musiała być późniejsza bowiem statut Sądów Kapturowych został uchwalony i zatwierdzony w maju 1940 r. we Francji, a następnie dopiero przesłany do kraju, co z reguły trwało ok. 1 miesiąca. Nadto jeszcze w grudniu 1940 r. W. Sieroszewski brał udział w składzie orzekającym Sądu Kapturowego SSS¹⁸ przy Komendancie Okupacji (KG ZWZ), który rozpoznawał sprawę przeciwko Antoniemu Opęchowskiemu¹⁹, a nie wydaje się, aby jednocześnie godził obowiązki sędziego w dwóch różnych sądach. Jak wskazuje W. Sieroszewski najwcześniej powołano Sądy przy Komendancie Okupacji ZWZ, dla obszaru: warszawskiego, krakowskiego i dla m. st. Warszawy²⁰. Z drugiej strony, gdyby istniał wówczas SK Okręgu Warszawa Województwo do jego kompetencji należałoby rozpoznanie sprawy tego oskarżonego A. Opęchowskiego jako właściwej terytorialnie.

Data powstania Sądu Kapturowego przy Komendancie Okupacji ZWZ²¹ nie jest znana. Wiadomo, że działał on już w październiku 1940 r.²² Z zachowanych dokumentów wynika, że

¹⁵ Dopiero w art. 6 statutu Wojskowych Sądów Specjalnych, które zastąpiły Sądy Kapturowe ZWZ, wskazano, że sąd mógł wymierzyć karę śmierci jeśli uznał przestępcę za winnego szczególnie niebezpiecznego przestępstwa, uznawanego jednakże przez ustawę za zbrodnię, chociażby obowiązujące przepisy nie przewidywały kary tego rodzaju. Wówczas wyrok winien być zatwierdzony przez Głównego Delegata Rządu; por. Statut Wojskowych Sądów Specjalnych z 26 listopada 1941 r., Meldunek nr 88, O.VI, L. dz. 80/1/42, *Armia Krajowa w dokumentach...*, t. II, s. 152.

¹⁶ B. Zakrzewski, *op. cit.*, s. 58.

¹⁷ L. Gondek, *W imieniu Rzeczypospolitej, Wymiar sprawiedliwości w Polsce w czasie II Wojny światowej*, Warszawa 2011, s. 215; J. Gozdawa-Gołębiowski, *Obszar warszawski Armii Krajowej*, Lublin 1992, s. 73-74. Autorzy ci jednak opierają się jedynie na relacji W. Sieroszewskiego, którą wskazał w swoim opracowaniu, *op. cit.*

¹⁸ Skrót SSS tj. Stowarzyszenie Samopomocy Społecznej był jednym z kryptonimów Związku Walki Zbrojnej obowiązującym od maja 1940 r. Innym używanym kryptonimem był Polski Związek Powstańczy (PZP), por. M. Ney-Krwawicz, *Komenda Główna Armii Krajowej 1939-1945*, Warszawa 1990, s. 420-421.

¹⁹ Wyrok Sądu Kapturowego SSS przy Dowódcy Okupacji z 30 października 1940 r. przeciwko Antoniemu Opęchowskiemu, AAN Armia Krajowa 203/IX/1, k. 2

²⁰ W. Sieroszewski, *op. cit.*, s. 8, jednakże w pracy tej W. Sieroszewski nie posługuje się w ogóle terminologią Sąd Kapturowy, a jedynie WSS, stąd nie wiadomo jaki sąd miał na myśli.

²¹ Taką nazwę nosił późniejszy Sąd Kapturowy przy Komendancie Głównym ZWZ. Nadto posługiwano się również nazwą „sąd przy Dowódcy Okupacji” i „sąd przy Komendzie Sił Zbrojnych w Kraju”. Por. protokół rozprawy Sądu Kapturowego SSS przy Dowódcy Okupacji z 30 października 1940 r. przeciwko Antoniemu Opęchowskiemu, AAN Armia Krajowa 203/IX-1, k. 2; protokół rozprawy Sądu Kapturowego przy Komendzie Okupacji z 4 grudnia 1940 r. przeciwko Włodzimierzowi Kordeckiemu, AAN Armia Krajowa 203/IX-1, k. 9; protokół rozprawy WSS przy Komendzie Sił Zbrojnych w Kraju z 4 marca 1942 r. przeciwko Przemysławowi Deżakowskiemu, AAN Armia Krajowa 203/IX-3, k. 7. Gen. Stefan Rowecki został mianowany Komendantem Głównym ZWZ w Kraju w dniu 30 czerwca 1940 r., z tym, że gen. Kazimierz Sosnkowski sprawował ogólne

miał on kryptonim Kawiarnia²³. Z uwagi na fakt, że sądy kapturowe działały formalnie przez krótki czas (od maja 1940 r. do listopada 1941), a następnie przekształcono je w Wojskowe Sądy Specjalne, trudno jest jednoznacznie wskazać nazwiska wszystkich prawników, będących w tym okresie oskarżycielami czy przewodniczącymi sądów. Trudności te są spowodowane również faktem, że informacje na ten temat były objęte najwyższym stopniem tajności, brak jest obecnie dokumentów z tamtego okresu a prawnicy ci orzekali również w utworzonych później Wojskowych Sadach Specjalnych. Nadto w zachowanych dokumentach operuje się jedynie pseudonimami powyższych osób, co przy częstych ich zmianach, spowodowanych warunkami konspiracji, w wielu przypadkach, nie daje w sposób jednoznaczny możliwości ustalenia ich danych personalnych. Z zachowanych dokumentów z akt sądowych wynika, że pierwszym przewodniczącym sądu przy KG ZWZ, kryptonim Lina²⁴, nazywanej wówczas Komendą Okupacji, był płk piechoty Albin Skroczyński ps. Drabek a sędziami płk Zygmunt Miłkowski ps. Denhoff i Władysław Sieroszewski ps. Paweł²⁵. W swoim opracowaniu pt. Przyczynek do historii Wojskowych Sądów Specjalnych, napisanym w 1974 r., W. Sieroszewski w ogóle nie wskazywał, że był członkiem Sądu Kapturowego przy Dowódcy Okupacji SSS. Wydaje się to tym bardziej zrozumiałe, że w czasach, gdy ww. opracowanie było pisane, nie chciał się „chwalić” faktem, że sąd ten wydawał wyroki śmierci na członków ZWZ współpracujących z NKWD we Lwowie. Jednak fakt jego udziału w orzekaniu tego sądu jest bezsporny, bowiem sam podawał w ww. pracy, że w tym czasie występował pod ps. Paweł i brał udział w wymiarze sprawiedliwości w SK dla Warszawy województwa. Nadto jak sam wskazywał pierwsze lata po wojnie nie sprzyjały utrwalaniu „śladów przeszłości”²⁶. W piśmiennictwie podnoszono, że pierwszym przewodniczącym Sądu Kapturowego Komendy Głównej ZWZ, od lutego 1941 r., był płk rez. Konrad Zieliński ps. Karola²⁷. Zachowane dokumenty wskazują jednak, że K. Zieliński ps. „Karola” występował jako przewodniczący składu sędziowskiego dopiero od września 1941 r.²⁸ Początkowo w SK przy Komendzie Okupacji był tylko jeden skład sądzący tj.

kierownictwo nad wojskowa pracą niepodległościową. Por. depecha z dnia 30 czerwca 1940 r., nr L 25/A gen. K. Sosnkowskiego do gen. S. Roweckiego, *Armia Krajowa... t. I*, s. 263.

²² Z tego miesiąca pochodzi pierwsza zachowana w Archiwum Akt Nowych w Warszawie sprawa Sądu Kapturowego przy Komendancie Okupacji przeciwko oskarżonemu Antoniemu Opęchowskiemu, bez sygnatury akt, AAN Armia Krajowa 203/IX-2, Jak wskazuje W. Sieroszewski najwcześniej powołano sąd przy Komendancie Okupacji, sąd dla Obszarów: warszawskiego, krakowskiego i dla m. st. Warszawy, por. W. Sieroszewski, *op. cit.*, s. 8.

²³ Wniosek taki nasuwa się na podstawie lektury pism Leona Chendyńskiego ps. Gruda, w sprawie Włodzimierza Kordeckiego ps. Marcyniuk, do prokuratora Józefa (NN), (adresatem jest „Kawiarnia – Józef”) z wnioskiem o przesłanie do Sądu Kapturowego sprawy Włodzimierza Kordeckiego (bez daty); z dnia 12 listopada 1940 r. do prokuratora „Józefa”, (adresatem jest „Kawiarnia dla p. Józefa”) oraz z dnia 26 listopada 1940 r. do W. Sieroszewskiego ps. Paweł, (adresatem jest „Kawiarnia p. Paweł”), uzupełniające materiały przeciwko W. Kordeckiemu., por. akta sprawy przeciwko W. Kordeckiemu, *AAN Armia Krajowa 203/IX-1*, k. 14, 17, 18. W późniejszym okresie kryptonim ten już nie pojawia się w zachowanej i dostępnej korespondencji. Po powołaniu WSS komórka sądowa miała kryptonim „Karola”, utworzony od pseudonimu płk Konrada Zielińskiego – Szefa Służby Sprawiedliwości.

²⁴ „Lina” była kryptonimem KG ZWZ/AK używanym do sierpnia 1943 r., por. M. Ney-Krwawicz, *op. cit.*, s. 418,

²⁵ Wyrok w sprawie przeciwko Antoniemu Zenonowi Opęchowskiemu, AAN Armia Krajowa 203/IX-1, k. 2; por. też L. Gondek, *op. cit.*, s. 186; J. Gozdawa-Gołębiowski, *op. cit.*, s. 74.

²⁶ Por. W. Sieroszewski, *op. cit.*, s. 1.

²⁷ L. Gondek, *op. cit.*, s. 45; A. K. Kunert, *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939-1944, t. I*, Warszawa 1987, s. 166.

²⁸ Por. A. K. Kunert, *op. cit.*, s. 166. Pierwszą zachowaną sprawą, którą sądził płk Konrad Zieliński była, rozpoznana 27 września 1940 r., sprawa karna przeciwko Emilowi Macielińskiemu ps. Kornel, sygn. K I 2/41 W sprawie tej akt oskarżenia został skierowany w dniu 11 września 1941 r. przeciwko Stanisławowi Pstrokońskiemu i Emilowi Macielińskiemu. Akta sprawy przeciwko S. Pstrokońskiemu nie zachowały się, jednakże z sygnatury akt sprawy E. Macielińskiego można wywnioskować, że sprawa przeciwko S.

„Drabek”, „Denhoff” i „Paweł”. Od września 1941 r. w wymiarze sprawiedliwości przy Sądzie Kapturowym Dowódcy Okupacji funkcję asesorów pełnili również: przedwojenny sędzia Sądu Grodzkiego w Warszawie, ppor. rez. Wacław Osiński ps. Kos²⁹, „Andrzej” (NN) i płk dypl. Adam Świtalski ps. Helena, Dąbrowa. Prokuratorami byli kpt. Lucjan Milewski ps. Baczyński oraz znany jedynie z pseudonimu „Józef” (NN)³⁰. A.W. Kunert wskazywał, że prokuratorem od 1941 r. był również „Kuczyński” (NN), jednak wydaje się, że jest to wynikiem niedokładnego odczytania pseudonimu „Baczyński”, wpisanego ręcznie na jednym z aktów oskarżenia³¹, bowiem w zachowanych dokumentach z działalności Sądu Kapturowego przy Komendzie Okupacji Związku Walki Zbrojnej nie występują inni prokuratorzy oprócz „Józefa” i „Baczyńskiego”³². W późniejszym okresie, gdy powstał Wojskowy Sąd Specjalny przy KG ZWZ, w składach sądzących zasiadali: płk Witold Szulborski ps. Mora, płk Kazimierz Pluta – Czachowski ps. Kuczaba, gen. Tadeusz Komorowski ps. Korczak, płk Janusz Bokszczanin ps. Sęk, „Łaguna” (NN), „Jawor” (NN), „Sowa” (NN), płk Stefan Broniowski ps. Ostoja, gen. Stanisław Rostworowski ps. Odra, zaś funkcję prokuratora pełnił również „Karola”³³.

Przewodniczącym Sądu Kapturowego Okręgu Warszawa ZWZ był por. rez. Antoni Olbromski ps. Krauze, zaś jego zastępcą adw. Jerzy Litterer.³⁴

Przewodniczącym Sądu Kapturowego Okręgu Warszawa Województwo ZWZ był były prokurator Sądu Najwyższego, a następnie adwokat Władysław Sieroszewski ps. Paweł, Sabała³⁵. Jego zastępcą był b. sędzia Sądu Apelacyjnego w Warszawie a następnie adw. Wiktor Danielewicz ps. Grunt. Sędziami tego sądu byli b. sędzia Sądu Apelacyjnego w Warszawie: Tadeusz Semadeni ps. Teodor oraz wiceprezes Sądu Okręgowego w Warszawie Witold Majewski ps. Dominik, b. sędzia Sądu Grodzkiego w Warszawie Jerzy Literer ps. Lambda. Dopiero jesienią 1941 r. utworzono stanowisko prokuratora, którym został Juliusz

Pstrokońskiemu została rozpoznana pod sygnaturą K I 1/41. Nie zmienia to jednak faktu, że obie sprawy musiały być rozpoznane we wrześniu 1941 r. por. AAN Armia Krajowa 203/IX-2, k. 1-30.

²⁹ Por. L. Gondek, *op. cit.*, s. 81; W. Sieroszewski, *op. cit.*, s. 39.

³⁰ Takie pseudonimy figurują pod aktami oskarżenia por. AAN Armia Krajowa 203/IX-1, k. 3, 11; AAN Armia Krajowa 203/IX-2, k. 4a, 36, por. też W. Grabowski, *Struktury organizacyjne służb bezpieczeństwa i wymiaru sprawiedliwości Polskiego Państwa Podziemnego* [w:] *Organy Bezpieczeństwa i wymiar sprawiedliwości Polskiego Państwa podziemnego*, Warszawa 2005, s. 85; być może pod pseudonimem Józef kryje się Stanisław Leszczyński, przedwojenny prokurator a następnie sędzia grodzki. Jak wskazuje W. Sieroszewski, sporządzał on akty oskarżenia przy WSS Komendy Głównej Związku Walki Zbrojnej jednocześnie pracując w komórce kontrwywiadu przy Komendzie Głównej, por. W. Sieroszewski, *op. cit.*, s. 39. Zdaniem jednak A.W. Kunerta S. Leszczyński działał w kontrwywiadzie Komendy Głównej ZWZ/AK od lutego 1942 r., por. A.W. Kunert, *Wojskowe sądownictwo specjalne ZWZ-AK 1940-1944*, Więź 1981, Nr 2, s. 112, 114. Zdaniem P. Matusaka S. Leszczyński był szefem WSS w kontrwywiadzie, por. P. Matusak, *Wywiad Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej 1939-1945*, Warszawa 2002, s. 121; *Wywiad i kontrwywiad Armii Krajowej* (red. W. Bułhak), Warszawa 2008, s. 318-319. Niestety jednak w dostępnych publikacjach S. Leszczyński nie występuje pod pseudonimem Józef. Takiego pseudonimu używał Stefan Ryś, zastępca Bernarda Zakrzewskiego ps. Oskar, Szumski w kontrwywiadzie AK., por. A. K. Kunert, *op. cit.*, t. I, s. 136-137. Jak wskazywał Stefan Ryś, w czasie, gdy posługiwał się pseudonimem Józef zajmował się również prowadzeniem dochodzeń dla WSS przy KG AK, protokół przesłuchania świadka S. Rysia z 10 marca 1950 r., IPN BU-0-1251-138.

³¹ Jest to akt oskarżenia przeciwko płk. S. Pstrokońskiemu i mjr. E. Macielińskiemu z 11 września 1941 r., sygn. akt K I 2/41, AAN Armia Krajowa 203/IX-2, k. 4a. W pozostałych zachowanych aktach oskarżenia pseudonim prokuratora „Baczyński” jest wpisywany maszynowo.

³² Por. A.W. Kunert, *op. cit.*, s. 112, 114. Taką tezę również w swojej pracy, cytując tą okoliczność za A. W. Kunertem, powtarza L. Gondek, por. L. Gondek, *op. cit.*, s. 45.

³³ Por. M. Ney-Krwawicz, *op. cit.*, s. 81.

³⁴ L. Gondek, *op. cit.*, s. 175, 188.

³⁵ J. Gozdawa-Gołębiowski, *op. cit.*, s. 37; W. Sieroszewski, *op. cit.*, s. 12.

Prachtel-Morawiński ps. Cezary, Justyn³⁶. Do chwili powołania prokuratora akty oskarżenia były sporządzane przez kontrwywiad, co z uwagi na nie zawsze kompletne materiały powodowało zwroty akt celem ich uzupełnienia. Ten stan rzeczy doprowadzał do poważnych zatargów z kierownikiem kontrwywiadu kpt. Alfredem Mieczysławem Klausalem ps. Baron³⁷, a także monitów przewodniczącego sądu o jak najszybsze powołanie stałego prokuratora. Archiwum akt Sądu Kapturowego w Warszawie było prowadzone przez prokuratora SK, który miał do dyspozycji skrytkę w gmachu Sądu Apelacyjnego na Pl. Krasińskich (dawny Pałac Krasińskich, dzisiaj budynek biblioteki naprzeciwko budynku Sądu Najwyższego). W tym też gmachu odbywały się posiedzenia SK w jednej z nieczynnych sal audiencyjnych³⁸.

Jednocześnie z powstaniem ZWZ utworzono jednostki kontrwywiadu mające na celu faktyczną ochronę organizacji, przed jej zewnętrzną infiltracją ze strony okupanta oraz innym szkodliwymi osobami. Jego rolą w zakresie sądownictwa było prowadzenie dochodzenia oraz wykonywanie określonych czynności w dochodzeniu, przy współpracy z prokuratorem, jak i wykonywanie zatwierdzonych wyroków sądowych.

Początki kontrwywiadu Komendy Głównej Związku Walki Zbrojnej, pod kryptonimem Ochronka, sięgają konferencji belgradzkiej w maju-czerwcu 1940 r.³⁹ Stanowił on wówczas dział Biura Kwatery Głównej ZWZ i podporządkowany był Oddziałowi V Łączności Komendy Głównej ZWZ. Początkowo kierowali nim kpt. Leon Chendyński ps. Gruda i kpt. Władysław Drzymulski ps. Walczak, Kazik. Było w nim 5 ludzi i zajmował się służbą obserwacyjną i wywiadowczą. W skład „Ochronki” wchodził pluton żandarmerii polowej pod dowództwem „Leszka” oraz komórka więzienna pod kierownictwem „Andrzeja”⁴⁰. W ramach grupy „Muszkietierów”, która następnie została przejęta przez powstający Wydział Bezpieczeństwa i Kontrwywiadu Oddziału II Komendy Głównej ZWZ, od wiosny 1940 r., istniała grupa inwigilacyjna pod dowództwem Józefa Knapp ps. Ż-11. W ramach działalności ww. grupy, nazywanej od 1941 r. ewakuacyjno-inwigilacyjną wchodzącą w skład komórki 998 kontrwywiadu, w okresie od wiosny 1940 r. do 1944 r. rozpracowano ponad 500 obywateli polskich współpracujących z gestapo i innymi służbami okupanta.⁴¹

Na początku marca 1941 r. zapadła decyzja o powołaniu odrębnego dla Komendy Głównej ZWZ aparatu kontrwywiadowczego⁴². Został on nazwany Wydziałem Bezpieczeństwa i Kontrwywiadu II Oddziału Komendy Głównej ZWZ. Wydział nosił m.in.

³⁶ W. Sieroszewski, *Z działalności Wojskowego Sądu Specjalnego Okręgu a następnie Obszaru Warszawskiego ZWZ (1940-1944)* [w:] *Najnowsze dzieje Polski, t. VIII*, Warszawa 1964 r., s. 121, J. Gozdawa-Gołębiowski, *op. cit.*, s. 74.

³⁷ Kpt. Alfred Mieczysław Klausal był od 1941 r. szefem kontrwywiadu Wydziału II Komendy Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ. Od początku 1942 r. był szefem kontrwywiadu Wydziału II Komendy Obszaru Warszawa AK. Wówczas posługiwał się pseudonimami Baron, Mecenas. Por. A. K. Kunert, *op. cit.*, t. I, s. 96-97. Jak wskazywał J. Gozdawa-Gołębiowski funkcję szefa kontrwywiadu Wydziału II Komendy Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ objął krótko przed agresją Niemiec na ZSRR w 1941 r., por. J. Gozdawa-Gołębiowski, *op. cit.*, s. 52.

³⁸ W. Sieroszewski, *op. cit.*, s. 12.

³⁹ Weześniej działały załączki sieci kontrwywiadu, kierowanej przez Marię Strońską ps. Maria lub też referat kontrwywiadu, kryptonim „Fregata”, kierowany przez kpt. Stanisława Olechnowicza ps. Dorsz. W. Bułhak, A. K. Kunert, *Kontrwywiad podziemnej Warszawy. Struktura, zadania i obsada personalna kontrwywiadu Komendy Głównej obszaru Warszawa i Okręgu Warszawa ZWZ-AK w latach 1939-1944* [w:] *Wywiad i kontrwywiad Armii Krajowej* (pod. red. W. Bułhaka), Warszawa 2008, s. 246, M. Ney-Krwawicz, *op. cit.*, s. 28; B. Zakrzewski, *Notatka w sprawie organizacji i powstania wydziału bezpieczeństwa i kontrwywiadu w O. II KG Armii Krajowej*, SPP w Londynie, B.I.2/37, s. 1.

⁴⁰ K. Pluta-Czachowski, *Oddział V sztabu KG AK. Zarys organizacji, rozwoju i działalności 1939-1945*, SPP w Londynie, B.I.5/70, s. 14, 43.

⁴¹ *Arkusze ewidencyjne Franciszka Knapp*, SPP w Londynie, B.I.2/10, s. 3; *Przebieg służby Franciszka Knapp*, SPP w Londynie, B.I.2/9, s. 1, 3.

⁴² W. Bułhak, A.K. Kunert, *op. cit.*, s. 244, 248-249.

kryptonimy Ziemiańska 12-b, 18-b, C9, Wd-69, Honoratka. Jego szefem został, początkowo Marian Włodarkiewicz ps. Profesor, a po nim przedwojenny prokurator, Bernard Krawiec ps. Oskar, używający okupacyjnego nazwiska Michał Zakrzewski. „Oskar” objął, po aresztowanym w marcu 1941 r. „Profesorze”, funkcję szefa (referenta) bezpieczeństwa i kontrwywiadu. Jego zastępcą był Stefan Ryś ps. Fischer, Józef. Stworzono prężny i rozbudowany aparat kontrwywiadowczy podzielony na referaty o nazwach 991-999 i komórki. Cały referat 993 bezpośrednio podlegał Stefanowi Rysiowi⁴³. Funkcja „Fischera” polegała przede wszystkim na prowadzeniu aparatu policyjno-informacyjnego 993P oraz wykonawczego 993/W⁴⁴. Dla potrzeb niniejszego opracowania najważniejsze są: referat operacyjny – 993 i referat bezpieczeństwa centralnego – 998.

Obszar Warszawa ZWZ/AK od wiosny-lata 1940 r. posiadał własny oddział likwidacyjny o nazwie ZOM, którego dowódcą początkowo był ppor. Konrad Makush-Woronicz ps. Grom, a następnie pchor. Bohdan Rogoliński ps. Szary. W skład grupy likwidacyjnej wchodził m.in. Roman Rozmiłowski ps. Roman, Zawada, ppor. Aleksander Dakowski ps. Aleksander i ppor. Leszek Kowalewski ps. Twardy.⁴⁵ Oddział ten był początkowo wykorzystywany do akcji likwidacyjnych zleconych kontrwywiadowi KG ZWZ lecz ze względów bezpieczeństwa stworzono własny oddział 993/W, pod dowództwem ppor. L. Kowalewskiego.

Wyroki skazujące na karę śmierci wykonywały specjalne zespoły egzekucyjne lub posługiwano się oddziałami wydzielonymi podziemia zbrojnego. Od początku utworzenia Wydziału Bezpieczeństwa i Kontrwywiadu Komendy Głównej Związku Walki Zbrojnej jasne stało się, że nie da się prowadzić skutecznej akcji likwidacyjnej oraz zabezpieczającej działania KG ZWZ bez utworzenia własnego oddziału wykonawczego. Początkowo, w niezbędnych przypadkach, korzystano z komórek likwidacyjnych podległych Okręgowi Warszawskiemu ZWZ. Jednakże nigdy nie było pewności czy sprawa bardzo pilnej likwidacji zostanie wykonana w określonym czasie. Decyzja o powołaniu własnego aparatu wykonawczego zapadła wiosną 1941 r. i była związana przede wszystkim z koniecznością utworzenia sekcji wykonywania wyroków. Przy jego tworzeniu szczególną uwagę poświęcono moralnemu poziomowi ludzi wchodzących w jego skład, a także sprawności technicznej. Oddział dzielił się na patrole, które w zależności od potrzeb wykonywały poszczególne zadania samodzielnie lub też, w razie większych akcji, łączyły się z innymi patrolami, aby postawione zadania wykonać wspólnie. Strona techniczna wymagała uzyskania znacznej ilości odpowiedniej broni oraz wyszkolenia strzeleckiego żołnierzy. Nastęczało to dużych trudności bowiem przydziały broni były ograniczone, zaś dokonywane na „własną rękę” zakupy dostarczały broni różnorodnej, nie zawsze odpowiedniej do specyfiki akcji przeprowadzanych przez oddział. Kolejnym problemem była kwestia braku odpowiedniego miejsca do ćwiczeń strzeleckich. Przy doborze ludzi kierowano się zasadą, aby nie dopuszczać do akcji ludzi zbyt młodych. Do wykonywania wyroków nie można było używać osób niepełnoletnich oraz harcerzy⁴⁶. Ograniczenia wiekowe były spowodowane obawą, że akcja likwidacyjna mogła wywołać wstrząs i niekorzystnie wpływać na psychikę. Wyroki bowiem wykonywano z bliskiej odległości, najczęściej na osobach posługujących się językiem polskim, a każda śmierć, zwłaszcza wykonywana w taki sposób, powoduje

⁴³ B. Zakrzewski, *Schemat organizacyjny Wydziału Bezpieczeństwa i Kontrwywiadu w II Oddziale KG AK. Kryptonimy „Fregata”, Wd 69, 18B, SPP w Londynie, B.I.2/36, s. 2; B. Zakrzewski, Notatka w sprawie organizacji i powstania wydziału bezpieczeństwa i kontrwywiadu w O. II KG Armii Krajowej, SPP w Londynie, B.I.2/37, s. 1.*

⁴⁴ *Protokół przesłuchania podejrzanego Stefana Rysia z dnia 9 marca 1949 r.*, IPN BU-0-1251, s. 55.

⁴⁵ W. Bułhak, A. K. Kunert, *op. cit.*, s. 353.

⁴⁶ P. Ostaszewski, *Podziemna Temida*, Gazeta Policyjna 10/2004, <http://gazetapolicyjna.policja.pl/archiwum/1004/s11a1.html>, (dostęp: 19 listopada 2011 r.); L. dz. 1207/tjn. Wytyczne co do wykorzystania harcerstwa w Kraju z 10 lutego 1940 r., *Armia Krajowa w dokumentach...*, t. I, s. 127. Stosownie do tego dokumentu harcerzy miano wykorzystywać do służby w łączności, propagandzie i wywiadzie.

negatywne skutki psychiczne u człowieka osobiście ją widzącego. Nadto zbyt szybkie zetknięcie się młodego człowieka z tego rodzaju akcjami spowodować mogłoby pewnego rodzaju cynizm i zbytnią nonszalancję wobec życia innego człowieka. Chciano również zapobiec sytuacji, aby nieograniczony dostęp do broni palnej, w połączeniu z pewnym „zdziczeniem” obyczajowości wynikającej z warunków wojennych, doprowadzał do jej wykorzystania w zwykłych celach bandyckich⁴⁷. Ponadto musiały być to osoby szczególnie wytrzymałe psychicznie również z uwagi na fakt, że okres przygotowania do likwidacji, a więc obserwacja obiektu i gromadzenie informacji o jego codziennych nawykach, rozkładzie dnia i innych koniecznych danych częstokroć wiązała się z dużym obciążeniem psychicznym i wymagała zachowania szczególnych zasad ostrożności. Tego rodzaju sytuacje były szczególnie nasilone w czasie „rozpracowywania” agentów gestapowskich, kiedy nie można było, zbyt szybkim działaniem, „spłoszyć” osoby poszukiwanej, a przez to doprowadzić do niemożności wykonania rozkazu likwidacyjnego. Zdarzało się, że osoby zasądzone wyrokami sądów podziemnych dokładnie zdawały sobie sprawę z możliwości wykonania na nich wyroku śmierci, w razie dekonspiracji ich roli, a co za tym idzie były szczególnie wyczulone na osoby zbyt długo „kręcące się” koło nich, uznając je za wywiadowców czy obserwatorów armii podziemnej. Z powyższych powodów w KG ZWZ ostrożnie podchodzono do rekrutacji i wyboru osób mających wejść w skład oddziału bojowego. Oddział likwidacyjny kontrwywiadu KG ZWZ powołano dopiero w 1941 r. i nadano mu nazwę 993/W.⁴⁸ Pierwszym dowódcą oddziału likwidacyjnego był Leszek Kowalewski ps. Twardy⁴⁹, zaś po jego aresztowaniu Stefan Matuszczyk ps. Porawa⁵⁰. Nadto, jak wskazywał B. Zakrzewski, po zatwierdzeniu wyroku przesyłano go do wykonania albo do oddziału 993/W albo oddziału likwidacyjnego Kedywu lub plutonu „Baszta”⁵¹.

Zespół bojowy, któremu przesłano wyrok do wykonania, z reguły składał się z dwóch ekip: przygotowującej wykonanie wyroku i wykonującej wyrok. Pierwsza zajmowała się obserwacją skazanego oraz wybierała najlepsze miejsce i porę egzekucji. Druga, zwykle trzy osoby (jeden strzelający, dwóch ubezpieczających)⁵², dokonywała likwidacji skazanego. Najtrudniejszą kwestią było wybranie koncepcji wykonania zadania, a więc dogodnego miejsca, czasu wykonania a także ewakuacji osób po jej wykonaniu. W warunkach okupacyjnej Warszawy, dużym natężeniu patroli niemieckich legitymujących i rewidujących zwykłych przechodniów, niebezpieczne było noszenie broni lub długie wyczekiwanie z nią na

⁴⁷ B. Zakrzewski, *Organizacja Wydziału Bezpieczeństwa i Kontrwywiadu w II Oddziale Komendy Głównej*, mps, AAN w Warszawie, Archiwum Bernarda i Haliny Zakrzewskich (dalej jako ABZ), teczka 41, s. 20.

⁴⁸ Kryptonim 993 nosił referat operacyjny kontrwywiadu Komendy Głównej ZWZ, zajmujący się wykonywaniem szeregu czynności związanych z opracowaniem i wykonaniem akcji likwidacyjnych. W skład tego referatu wchodziło szereg komórek, jak informacyjny, kartoteka, policyjny, wykonawczy. Referat 993/W (Wykonawczy) był oddziałem bojowym przygotowującym i wykonującym akcje ewakuacyjne i likwidacyjne. Por. B. Zakrzewski, *op. cit.*, s. 11 i n.

⁴⁹ Ppor. Leszek Kowalewski ps. Czarny, Leszek, Tomasz Twardy, był początkowo zastępcą Romana Rozmiłowskiego w 7 pp Garluch- Madagaskar ZWZ, a następnie zastępcą Bohdana Rogolińskiego ps. Szary, dowódcy grupy likwidacyjnej Okręgu Warszawa Miasto ZWZ. We wrześniu 1941 r. dowodził ww. grupą likwidacyjną, zaś od listopada 1941 r. był organizatorem i dowódcą oddziału likwidacyjnego kontrwywiadu Oddziału II KG ZWZ (kryptonim Wapiennik i 993/W). Posługiwał się wówczas pseudonimem „Twardy”. Jednocześnie uczestniczył w akcjach grupy likwidacyjnej Okręgu Warszawa ZWZ dowodzonej przez Romana Rozmiłowskiego. 21 lipca 1943 r. został aresztowany i osadzony na Pawiaku. Rozstrzelany 27 lipca 1943 r., A. K. Kunert, *op. cit.*, t. I, s. 101. Bernard Zakrzewski wskazuje, że L. Kowalewski posługiwał się pseudonimem Leszek, por. B. Zakrzewski, *op. cit.*, s. 21.

⁵⁰ Za czasów działalności „Porawy” oddział 993/W zwiększał swoją liczebność dochodząc do trzech kompanii a w czasie powstania Warszawskiego utworzono z niego batalion „Pięść”.

⁵¹ Wyjaśnienia oskarżonego Bernarda Zakrzewskiego z rozprawy przez Sądem Wojewódzkim dla m. st. Warszawy z 22 lutego 1954 r., IPN w Warszawie (dalej IPN) BU-0-1251-138, k. 96.

⁵² Ilość osób biorących udział w likwidacji był zależny od wielkości oddziału a także opracowanego planu akcji i sytuacji w jakiej należało wykonać zadanie.

ulicy. Z tego powodu broń była donoszona przed akcją przez łączniczki, aby zmniejszyć ryzyko zatrzymania i ujawnienia broni oraz skutków mogącego nastąpić przedwczesnego jej użycia przez członków oddziału likwidacyjnego. Z uwagi na fakt, że najtrudniejszym problemem, oprócz samego wykonania zadania, była ewakuacja uczestników po wykonaniu akcji, plan jej wykonania był zawsze drobiazgowo opracowywany. Miejsce akcji wybierano tak, aby likwidacja dawała największą szansę powodzenia, bez strat w ludziach, a ewakuacja z miejsca akcji była możliwie najłatwiejsza. Informacja o wykonaniu wyroku lub też niemożności jego wykonania była przekazywana przez kontrwywiad do sądu. Z zachowanych materiałów dotyczących sądu przy Komendzie Głównej ZWZ/AK wynika, że informacje te przekazywano płk Adamowi Świtalskiemu ps. Helena lub płk Konradowi Zielińskiemu ps. Karola⁵³.

Reasumując powyższe rozważania należy wskazać, że szybkie zorganizowanie struktur sądownictwa zabezpieczało należytą ochronę armii podziemnej zarówno przed działaniami okupanta jak i rodzącą się w czasach wojny plagą demoralizacji i przestępczości pospolitej. Nadto oparcie wymiaru sprawiedliwości o przedwojenne ustawodawstwo karne, uzupełniające przepisy materialne Kodeksu Sądów Kapturowych, oraz udział w nim przedwojennych praktyków, zarówno w zakresie orzekania jak i zbierania materiału dowodowego i wykonywania orzeczeń sądowych, przyczyniło się do sprawnego i wnikliwego rozpoznawania spraw oraz prężnego działania podziemnego wymiaru sprawiedliwości.

⁵³ Por. AAN Armia Krajowa 203/IX-3, k. 2, 4, 33; AAN Armia Krajowa 203/IX-4, k. 111.